

HRVATSKI HUMANISTI, ISTRAŽIVAČI NOVIH SVJETOVA: OD KNJIGE DO BAJTA

Tatijana Petrić¹

Primljen: 3. 2. 2024.
Prihvaćen: 31. 1. 2025.

Digitalne knjižnice važan su predmet interesa istraživača u području digitalne humanistike. One trebaju odgovoriti na rastuća očekivanja i zahtjeve kako istraživača, tako i šireg kruga korisnika znanstvene građe, koji sve više postaju aktivni sudionici u razvoju sustava digitalnih knjižnica. Primjenom digitalnih tehnologija, mogućnostima prikaza na portalima i putem virtualnih izložbi, knjižnice su na nov način afirmirale znanstveno i kulturno nasljeđe. Predmet istraživanja u ovom radu su hrvatski humanisti i filozofi odnosno prisutnost njihovih digitaliziranih djela u knjižnicama. Na uzorku od 13 knjižnica pretraženi su analogni i digitalni katalozi knjižnica i platformi kako bi se utvrdila dostupnost njihovih djela. Rezultati analize pokazuju u kolikom su postotku hrvatski humanisti i filozofi zastupljeni u digitalnim knjižnicama te na skupnim nacionalnim i međunarodnim portalima. Analiza također ukazuje na najnovija informacijska dostignuća koja su knjižnice implementirale, čime su unijele nove mogućnosti u područje digitalne humanistike. Zaključno se razmatra način na koji knjižnice prilagođavaju znanstveno i kulturno nasljeđe hrvatskih humanista i filozofa, kako omogućuju pristup originalnim djelima, reprodukcijama i znanstvenim člancima te koja je njihova uloga u popularizaciji znanosti.

Ključne riječi: hrvatski humanisti; hrvatski filozofi; digitalne knjižnice; virtualne izložbe

¹ Sveučilište u Zagrebu, Trg Republike Hrvatske 14, 10000 Zagreb, Hrvatska; tpetric@unizg.hr; <https://orcid.org/0000-0002-0445-8671>

Uvod*

Staru i rijetku građu hrvatskih humanista² možemo pronaći u različitim kulturnim ustanovama, posebno u knjižnicama. Značaj takve građe u svakoj knjižnici velik je, ne samo za samu ustanovu nego i šire – za proučavanje teksta, slika, pisma, jezika, sadržaja knjige, povijesti knjige i tiskarstva, donatora i prijašnjih vlasnika itd. Različita tehnološka dostignuća utjecala su na način objavljivanja i dostupnost djela humanista, od tiskanja inkunabula i pojave masovnog izdavanja knjiga do razvoja časopisa kao sredstva komunikacije te izrade pretisaka i prijevoda. Dugo godina, pa čak i stoljećima, istraživači su morali fizički odlaziti u knjižnice kako bi istraživali određena originalna djela. Osim originalnih izdanja, kritičkih izdanja i pretisaka, značajni su i znanstveni članci o tim djelima, koji su donedavno bili objavljivani isključivo u tiskanim časopisima ili zbornicima. Praksa objavljivanja pretisaka djela s komentarima ili transliteracije, kao tradicionalna metoda prezentacije stare i rijetke građe, skup je i dugotrajan proces od kojeg se, kako navodi Kramarić (2018, 23), sve više odustaje, dijelom i zbog razvoja digitalnih tehnologija.

Postavlja se pitanje na koji način danas treba osigurati pristup djelima hrvatskih humanista i tko su korisnici tih djela? Kako približiti vrijeme i okolnosti u kojima su stvarali hrvatski humanisti – kroz povijest, jezik, teologiju, filozofiju ili kao dio digitalne humanistike? Koja je uloga suvremenih institucija – knjižnica, arhiva, muzeja, fakulteta i instituta – u približavanju djela i lika hrvatskih humanista? Ovaj rad razmatra bibliografsku organizaciju znanja³ u knjižnicama s aspekta izgradnje digitalnih knjižnica i digitalnih zbirki te ostvarivanje cilja okupljanja digitalnih objekata različitih institucija. Nove digitalne tehnologije i sučelja na kojima se omogućava pristup građi prilagođena su svim vrstama ma-

* Izlaganje održano na međunarodnom simpoziju 29. *Dani Frane Petrića*, »Hrvatska filozofija i kultura u interakciji i kontekstu«, Cres, 29. 9. – 2. 10. 2021.

² U tom smislu, djela hrvatskih humanista razmatraju se u rasponu od početka 15. stoljeća do kraja 19. stoljeća – razdoblju u kojem humanizam prodira na istočnu obalu Jadranskog mora, zahvaljujući kulturnim dodirima s Italijom i povijesnim okolnostima. Ta su djela zanimljiva znanstvenicima iz različitih područja. Pri tome valja naglasiti da su jezici na kojima su djela uglavnom stvarana crkvenoslavenski, starohrvatski i latinski, dok su pisma latinica, ćirilica i glagoljica.

³ Bibliografska kontrola ili organizacija ili nadzor, stvaranje, organizacija i upravljanje bibliografskim opisima jedinica građe u knjižnicama ili bazama podataka koji olakšavaju korisnički pristup tim jedinicama (*Rječnik hrvatskog knjižničarskog nazivlja*, 2022, 27).

terijala – vizualnoj, zvučnoj, grafičkoj, knjižničnoj i arhivskoj građi. Sve navedeno utjecalo je i na promjenu metodologije istraživanja u humanističkim znanostima, čime je nastala digitalna humanistika.

Digitalna humanistika disciplina je koja podrazumijeva praktični aspekt – uključuje digitalne alate, tehnike i medije koji su promijenili načine nastanka i širenja znanja u području umjetnosti i društveno-humanističkih znanosti (Žigo, Lazić, Čubrilo, 2023, 13). Digitalna humanistika današnje razdoblje promatra kao priliku za obnovu humanističkih znanosti, nastojeći ukazati na nove doprinose i načine stvaranja znanja, omogućene umreženim digitalnim okruženjem. Jedan od tih načina je masovna podrška, odnosno koncept suradnje s javnošću u Web 2.0 okruženju, koji je preuzet iz poslovnog svijeta i uspješno prilagođen primjeni u projektima knjižnica i drugih baštinskih institucija.

Dosadašnja istraživanja

Zbirke knjižnica sve se više smatraju zbirkama podataka i dijelom koncepta velikih podataka, što ukazuje na pomak s tradicionalnih knjižnica i cjelokupnog sektora baštine prema novim oblicima i razinama rada sa sadržajem zbirki. Iz perspektive istraživača digitalnih humanističkih znanosti, dostupnost digitalnih izvora s funkcijama pretraživanja i pregledavanja predstavlja samo osnovnu razinu usluge, koju bi trebao nadopuniti niz funkcionalnosti prilagođenih svakoj vrsti materijala (primjerice, prikaz djela u kontekstu, rekonstrukcije pomoću 3D printera itd.). Jasno je kako nas tehnologije i mogućnosti semantičkog *weba* vode prema automatizaciji određenih procesa te stvaranju novih usluga – digitalnih knjižnica.

Jedna od najopsežnijih studija koja donosi definicije digitalnih knjižnica jest ona Borgman (2002) koja navodi:

»... područje informacijskog pretraživanja obuhvaća čitav krug od stvaranja, traženja i korištenja informacija. Osim pukog skupljanja sadržaja za korisničke zajednice, digitalne knjižnice integriraju se u aktivnosti raznih disciplina i uključuju informacijske aktivnosti mnogobrojnih informacijskih ustanova.« (Borgman, 2002, 35)

Klarin Zadavec (2020) donosi detaljnu analizu definicija i razvoja digitalnih knjižnica te ističe:

»... digitalne knjižnice su organizacije i sustavi koji upravljaju digitalnim zbirkama i pružaju usluge.« (Klarin Zadravec, 2020, 360)

Digitalne zbirke, prema Šojat-Bikić (2006, 22), predstavljaju skup logički i fizički organiziranih digitalnih objekata sa sustavnim pristupom tim objektima, pri čemu razlikuje tri kriterija za odabir modela zbirke: organizaciju fizičke zbirke, svrhu novih digitalnih zbirki i očekivanja korisnika digitalnih resursa. Analizom digitalnih knjižnica i prisutnošću hrvatskih humanista i filozofa u njima bavili su se Ćurko (2009), Martinić Jerčić (2015) te Ćirić i Jadrešin (2018). Ćurko istražuje prisutnost hrvatskih humanista u digitalnom okruženju, s posebnim naglaskom na Jurja Dragišića i Franu Petrića. Pri tome navodi poznate strane internetske stranice koje sadržavaju neolatske tekstove, uključujući i djela hrvatskih humanista poput Marka Marulića te spomenutih filozofa, te ukazuje na važnost transkripcije starih latinskih djela u pojedinim digitalnim knjižnicama. »Digitalne klasičare«, kako ih naziva Ćurko (2009), u prvim digitalnim knjižnicama osobito je zanimala inicijativa otvorenog pristupa, koja je potaknula rasprave o tome koja bi izdanja trebala biti objavljena – stara i nova, kritička i/ili rukopisi, itd. (Ćurko, 2009, 145–147).

Martinić Jerčić istražio je zastupljenost djela Matije Vlačića Ilirika u digitalnim knjižnicama Google Books, Münchener Digitalisierungszentrum i knjižnici The Philological Museum. Temelj za istraživanje bila je Pergerova bibliografija iz 1861., u kojoj se zbirka Vlačićevih djela naziva *Flaciana*. Jedna od metoda istraživanja bila je pretraga autora prema imenu, rasponu godina te naslovima Vlačićevih djela. Rezultati istraživanja pokazali su da je najviše njegovih djela digitalizirano u Google Books te da je zastupljenost u digitalnim knjižnicama 50 % veća nego u Pergerovu popisu (Martinić Jerčić, 2015, 435–461).

Kada razmatramo digitalnu humanistiku te hrvatske humaniste i filozofe, važno je istaknuti istraživanje Ćirić i Jadrešin (2018), koji na korpusu hrvatskih filozofa zaključuju da je recepcija hrvatskih filozofa u tercijarnim izvorima izrazito loša, što predstavlja veliki nerazmjer u odnosu na njihov znanstveni doprinos. Jedno od rješenja koje predlažu autori, a koje će se razmotriti u ovom radu, jest okupljanje i stvaranje sadržaja na određenu temu, pri čemu sadržaj može obuhvaćati različite vrste građe, medija i referenci, uz daljnju upotrebu digitalnog sadržaja (Ćirić i Jadrešin, 2018, 14–15).

Okupljanje digitalnih zbirki, portala i repozitorija – kako god ih nazvali – danas je imperativ jer svi oblici istraživanja i učenja usmjeravaju nas na suradnju i povezivanje. Informacijska infrastruktura omogućuje stvaranje tematskih i institucionalnih portala, baza podataka, digitalnih zbirki i virtualnih zbirki s jednim ciljem: omogućiti svim korisnicima pristup i korištenje digitalnih izvora te istodobno promicati znanstvenu i kulturnu baštinu. Prethodna istraživanja agregatorskog portala Znameniti.hr pokazuju da ne postoji sustavno i plansko okupljanje građe, već se ona za digitalizaciju odabire nasumično, što ne odražava stvarni fond knjižnice niti značaj osoba čija se građa digitalizira (Lemić i Kuzman Šlogar, 2019, 179). U daljnjim poglavljima ovoga rada analizirat će se prisutnost hrvatskih humanista i filozofa u hrvatskim knjižnicama i portalima, kao i na portalima koji se razvijaju u okviru Europske unije.

Metode istraživanja

Postavljanjem upita ‘hrvatski humanisti’ na Google tražilici (u razdoblju od 17. veljače do 17. ožujka 2023.) prvi rezultat pretrage je članak autora Glavičića (1990) pod naslovom »Hrvatski latinisti-humanisti na razmeđu XV./XVI. stoljeća«, a drugi je članak iz Wikipedije pod naslovom »Hrvatski latinisti«. Glavičić donosi popis hrvatskih humanista povezan s gradovima njihova rođenja, uz dalmatinske gradove za razdoblje XV. i XVI. stoljeća, prikazujući njihov položaj u tom vremenu (Glavičić, 1990, 62–65). Članak u Wikipediji donosi pregled hrvatskih humanista od 12. do 19. stoljeća također po gradovima ili geografskim područjima Hrvatske (*Hrvatski latinizam*, 2021).

1. Korpus hrvatskih humanista-latinista za ovo istraživanje preuzet je iz popisa *Hrvatski latinizam* (2021). Taj popis proširen je za dio hrvatskih filozofa koji su djelovali u drugoj polovici 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća. Sličnu metodu koriste Ćirić i Jadrešin (2018, 7) u analizi hrvatskih filozofa. Ukupan korpus hrvatskih humanista i filozofa koji je pretražen u preglednim zapisima u analognim i digitalnim katalozima knjižnica⁴ obuhvaća 34 osobe koje su živjele

⁴ Pregledni zapis ili pregledna kataložna jedinica je zapis u kojemu je navedena usvojena jedinstvena odrednica za neku osobu ili korporativno tijelo ili usvojeni jedinstveni stvarni naslov ili skupni stvarni naslov te svi neusvojeni oblici imena odnosno naslovi, kao

i djelovale u rasponu od 12. stoljeća do prve polovine 20. stoljeća, točnije do 1945. godine.⁵

2. Odabrane su knjižnice koje: a) imaju analogne i digitalne kataloge, b) imaju građu hrvatskih humanista i filozofa, c) pripadaju gradovima ili geografskim područjima koja su povezana s porijeklom hrvatskih humanista i filozofa. Također su odabrani: d) skupni katalogi knjižnica na području Republike Hrvatske, e) agregatorski portali koji okupljaju kulturnu baštinu knjižnica poput Znameniti.hr, Europeana.eu i Manuscriptorium.com. Ukupno je obuhvaćeno 13 institucija, od kojih 7 ima pretraživač za analognu i digitalnu građu.
3. Bibliografska organizacija, tj. normativni oblik imena i prezimena pojedine osobe, u latinskom i hrvatskom obliku pretraživao se u katalozima i tražilicama portala te se bilježio odgovor prema dobivenim rezultatima.

Primjenom gore navedenih postupaka analizirao se način organizacije podataka u digitalnim i analognim katalozima knjižnica na području Republike Hrvatske, kao i na Europeana.eu⁶ i Manuscriptorium.com,⁷ koji su agregatorski portali i okupljaju zbirke iz knjižnica s područja Europske unije. Istraživanjem su uočena i najnovija informacijska dostignuća koja su knjižnice odabrale te time unijele nove mogućnosti u područje digitalne humanistike: OCR korekciju, koncept igre, transkripciju teksta, TEI kodiranje, društveno označavanje, kreiranje sadržaja i georeferenciranje.

i razlozi za usvajanje te jedinstvene odrednice (*Rječnik hrvatskog knjižničarskog nazivlja*, 2022, 173).

⁵ Granica je godina 1945. s obzirom na odredbe *Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima* koje uključuju pravo javne objave autorskog djela 70 godina nakon smrti autora. Knjižnice pri postupku digitalizacije i javne objave moraju voditi računa o autorskim pravima i srodnim pravima nakladnika prema odredbama navedenog zakona.

⁶ Internetska stranica Europeana.eu pruža ljubiteljima kulturne baštine, stručnjacima, nastavnicima i istraživačima pristup europskoj digitalnoj kulturnoj baštini. To je agregatorski portal koji okuplja metapodatke knjižnica s prostora Europe.

⁷ Manuscriptorium je besplatno dostupna digitalna knjižnica koja omogućuje jednostavan pristup koncentriranim informacijama o povijesnim izvorima putem sofisticiranih alata za pretraživanje. Digitalna knjižnica objedinjuje dokumente mnogih renomiranih institucija, izvan zemalja Europske unije. Manuscriptorium je subagregator Europeane za sferu povijesnih izvora.

Istraživanje je provedeno u razdoblju od 17. veljače do 17. ožujka 2023. godine. Popis pretraživanih hrvatskih humanista i filozofa, kao i knjižnica i kataloga u kojima je pretraživano, vidljiv je u Tablici 1. Popis sadrži imena 34 hrvatska humanista i filozofa koji su pretraživani u 13 pretraživača, od kojih 7 predstavljaju knjižnice, dva su skupna kataloga, a četiri agregacijska portala. Skupni katalozi prikupljaju podatke knjižnica u sustavu, dok agregacijski portali prikupljaju podatke o digitaliziranoj građi partnera i knjižnica uključenih u projekt. U konačnici, riječ je o daleko većem broju knjižnica i njihovim fondovima koji su na ovaj način uključeni u rezultate pretrage nego što je to prikazano u Tablici 1. Portal Vizbi.UNIZG je skupni portal knjižnica Sveučilišta u Zagrebu, skupni katalog CROLIST obuhvaća dio istraženih knjižnica (Znanstvena knjižnica u Zadru i Dubrovniku, Gradska knjižnica Šibenik), dok skupni katalog Metel te agregacijski portali Znamenti.hr, Europeana.eu i Manuscriptorium.com također doprinose pretrazi.

Rezultati istraživanja

Cilj pretraživanja u knjižnicama, skupnim katalozima i agregacijskim portalima, domaćim i stranim, bio je utvrditi zastupljenost djela hrvatskih humanista i filozofa u digitalnoj verziji te ostalim dodatnim sadržajima. Pri tome je važno napomenuti kako knjižnice uglavnom digitaliziraju građu koju imaju u svom fondu, što znači da posjeduju analogne i digitalne primjerke.⁸

Odabrane su knjižnice koje pripadaju gradovima ili geografskim područjima povezanim s porijeklom hrvatskih humanista i filozofa: Znanstvena knjižnica u Zadru i Dubrovniku, Gradska knjižnica u Šibeniku, te Skupni katalog CROLIST, kojem pripadaju navedene knjižnice, ali i velike knjižnice poput sveučilišnih knjižnica u Rijeci i Splitu. U njima je zastupljeno najmanje digitaliziranih djela. Stoga, očekivanje da će se određeni broj djela pronaći u knjižnicama gradova u kojima su autori rođeni, nije ispunjeno. Djela F. G. Bartolčića, J. Divinića i J. Šižgorića nisu pronađena u knjižnicama Zadra i Šibenika; djela F. T. Andreisa i K. Čipika nisu pronađena u skupnom katalogu CROLIST, tj.

⁸ Pravilo koje je određeno *Standardom za digitalne knjižnice* (NN 103/2021) čl. 27 st. 1: »Zbirke digitalizirane građe izgrađuju se prijenosom građe iz vlastitog knjižničnog fonda u digitalni oblik«.

u knjižnici Splita; djela D. Beneša i J. Bunića nisu pronađena u knjižnici Dubrovnika. Izuzetak čine F. Vrančić, koji je prisutan u Gradskoj knjižnici Šibenik, te M. Marulić, koji je prisutan u skupnom katalogu CROLIST, što je vidljivo iz Tablice 1.

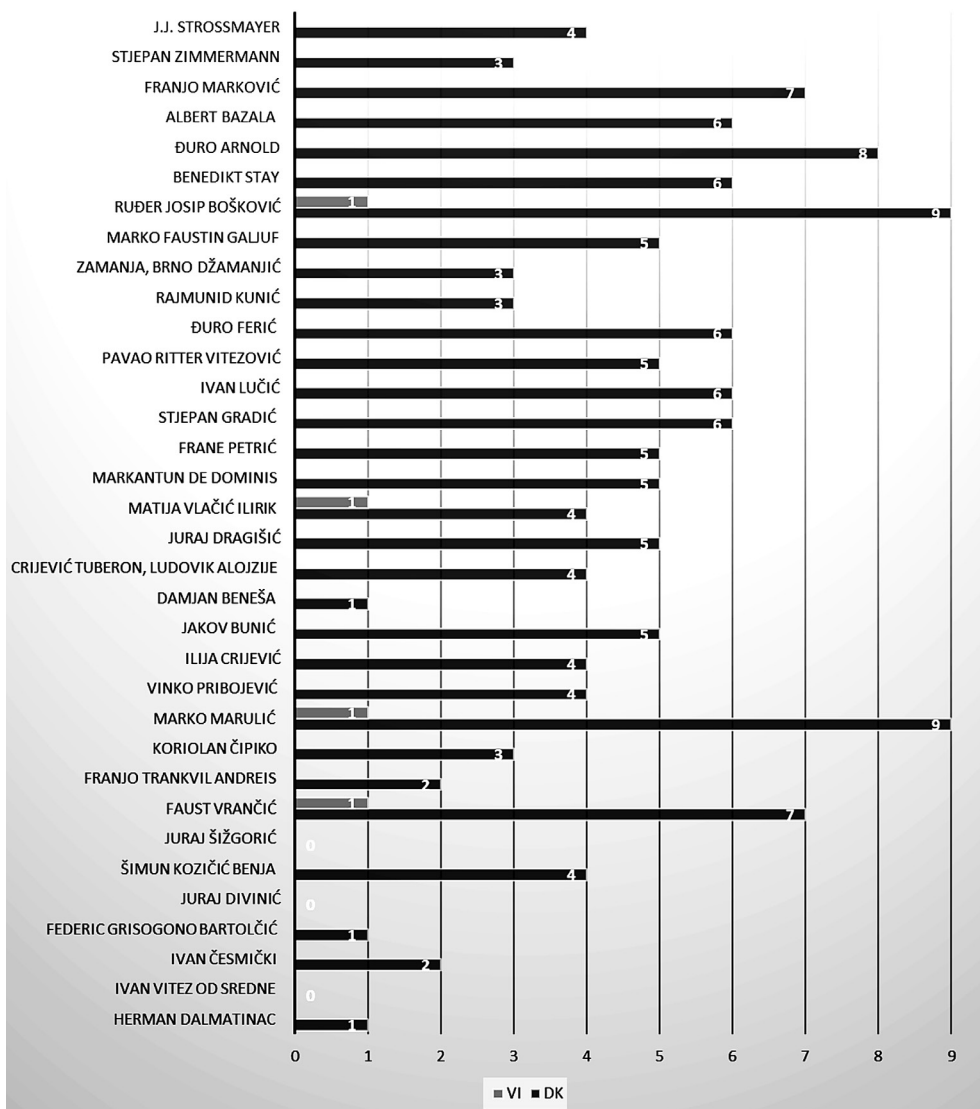
Legenda za Tablicu 1 (vidjeti str. 159). NSK (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu), HAZU (Knjižnica HAZU u Zagrebu), KGZ (Knjižnice grada Zagreba), Vizbi.UNIZG (Virtualne zbirke Sveučilišta u Zagrebu), Znamenti.hr (agregacijski portal knjižnica partnera na projektu), Euro.eu (Europeana.eu agregacijski portal knjižnica EU), Manusc. (Manuscriptorium.com digitalna knjižnica pisane kulturne baštine knjižnica partnera na projektu), IF-ZG (Knjižnica Instituta za filozofiju), Zk-ZD (Znanstvena knjižnica u Zadru), Zk-DU (Znanstvena knjižnica u Dubrovniku), Sk. Kat CROLIST (Skupni katalog Crolist, knjižnica korisnica sustava CROLIST), GK Šibenik (Gradska knjižnica Šibenik), Sk. Kat Metel (Skupni katalog Metel knjižnica korisnica sustava Metel).

Valja napomenuti da istražene knjižnice, korisnice sustava CROLIST, za digitalizirana djela preuzimaju poveznice (URL adrese) s platforme Google Books, upisuju ih u bibliografski zapis analognog primjerka te omogućuju korisnicima uvid u digitalni primjerak djela. Ovo djelomično potvrđuje zaključak Martinić Jerčić koji je najveći dio digitalizirane građe Matije Vlačića Ilirika pronašao na Google Books (Martinić Jerčić, 2015, 435). Ovim istraživanjem uočeno je da knjižnice preuzimaju upravo tu poveznicu, što je s aspekta politike digitalizacije ispravno jer se tako ne digitalizira djelo koje je već negdje digitalizirano, nego se preuzima URL adresa koja se bilježi u predviđeno polje. Dvije knjižnice, NSK i Knjižnica HAZU, imaju zbirku M. Vlačića Ilirika pod nazivom *Flaciana*.

Iz Grafikona 1 vidljivo je da su djela M. Marulića i R. J. Boškovića zastupljena na 9 portala (69 %); Đ. Arnolda na 8 portala (61,4 %); F. Markovića i F. Vrančića na 7 portala (54 %); A. Bazale, B. Stay, Đ. Ferića i I. Lučića na 6 portala (46 %), dok su F. Petrić, M. F. Galjuf, M. de Dominis, J. Dragišić i J. Bunčić prisutni na 5 portala (38 %). Ostali autori imaju manji udio, dok Ivan vitez od Sredne, J. Divinić i J. Šižgorić nisu zastupljeni na niti jednom portalu jer istražene knjižnice nemaju građu tih autora u analognom obliku.

Ime	NSK	HAZU	KGZ - Zg.	Vizbi. UNIZG	Zname niti.hr	Euro. eu	Manusc.	IF- Zg.	ZK - Zd.	ZK - Du.	Sk. Kt. CROLIS T	GK Šibe nik	Sk.kt. Metel
Herman Dalmatinac	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Ivan Vitez od Sredne	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ivan Česmički Federic Grisogono Bartolčić	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Juraj Divinić	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Šimun Kozičić Benja	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0
Juraj Šižgorić	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Faust Vrančić	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0	1	1	0
Franjo Trankvil Andreis	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0
Koriolan Čipiko	1	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0
Marko Marulić	1	1	1	0	1	1	1	1	1	0	1	0	0
Vinko Pribojević	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0
Ilija Crijević	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0
Jakov Bunić	1	1	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0
Damjan Beneša	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Crijević Tuberon, Ludovik Alojzije	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	0	0	0
Juraj Dragišić	0	1	0	0	0	1	0	1	0	1	1	0	0
Matija vlačić Illirik	1	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0
Markantun de Dominis	1	1	0	0	0	1	0	1	0	1	0	0	0
Frane Petrić	0	1	0	0	0	1	0	1	1	0	1	0	0
Stjepan Gradić	0	1	0	0	0	1	1	1	1	1	0	0	0
Ivan Lučić	1	1	0	0	0	1	1	0	1	0	1	0	0
Pavao Ritter Vitezović	1	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0
Đuro Ferić	0	1	0	0	0	1	1	0	1	1	1	0	0
Rajmund Kunić	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
Zamanja, Brno Džamanjić	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0
Marko Faustin Galjuf	0	1	0	0	0	1	1	0	1	1	0	0	0
Ruder Josip Bošković	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0
Benedikt Stay	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0
Đuro Arnold	1	0	1	1	1	0	0	1	1	0	1	0	1
Albert Bazala	0	1	0	1	1	1	0	1	0	0	0	0	1
Franjo Marković	0	1	1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	1
Stjepan Zimmermann	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0
J.J. Strossmayer	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0

Tablica 1. Prikaz zastupljenosti hrvatskih humanista i filozofa u knjižnicama, skupnim katalozima i agregacijskim portalima.

Grafikon 1. Broj digitalnih knjižnica (DK) i virtualnih izložbi (VI) po jedinog hrvatskog humanista i filozofa

U sve pretraživače knjižnica i portala upisuje se ime i prezime autora u hrvatskoj varijanti jer su to normirana imena i prezimena hrvatskih autora kako je vidljivo na Slici 1. Važno je istaknuti kako su današnji hrvatski katalozi povezani zajedničkom nacionalnom normativnom bazom koju izrađuje Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (NSK), koja je povezana s bazom VIAF (*Virtual International Authority File*) i koja na nacionalnoj i međunarodnoj razini osigurava pouzdane i jedinstvene podatke o imenu i prezimenu osoba.

ID zapisa	000101259
Određnica	Herman Dalmatinac
Neusvojeni oblik	Hermannus Dalmata
Neusvojeni oblik	Herman Dalmatin
Neusvojeni oblik	Hermann de Carinthia
Neusvojeni oblik	Herman Drugi Dalmatin
Neusvojeni oblik	Hermann of Carinthia
Neusvojeni oblik	Hermann le Dalmate
Neusvojeni oblik	Hermann the Dalmatian
Neusvojeni oblik	Hermannus Secundus
Neusvojeni oblik	Hermannus Sclavus
Biografski podaci	Hrvatski filozof i znanstvenik. Rođen oko 1110., umro nakon 1143.

Slika 1. Normirani zapis Hermana Dalmatinca u svim poznatim varijantama, katalog NSK

Povezani zapisi: Matija Vlačić Ilirik(1520.–1575.)

Osoba

(NSK)

VIAF

ISNI

Matija Vlačić Ilirik(1520.–1575.)

NSK:A: 000100956

VIAF: 89645361

ISNI: 00000001078551X

Godina rođenja

Mjesto rođenja

Godina smrti

Mjesto smrti

Napomena

1520.

Labin (Istra)

1575.

Frankfurt na Majni

Autor je publicirao pod pseudonimima: • Publius Aesquilius. • Pripisuje mu se pseudonim: • Waremundus, Johannes, • Lauterwar, Christianus i • Anton Senjanin.

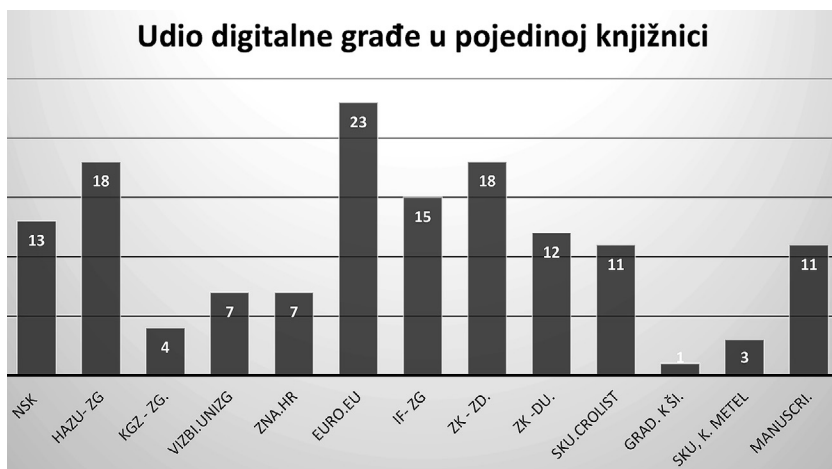
Koncept

Osobe

Slika 2. Povezanost normativnog zapisa Matije Vlačića Ilirika baza HAZU, NSK, VIAF i međunarodni ID ISNI

Normativna baza autora NSK povezana je i s Google pretragom, a dostupni su rezultati iz Hrvatske enciklopedije i Wikipedije.hr. Na portalu Znameniti.hr pregledni zapisi autora povezani su isključivo s Hrvatskom enciklopedijom Leksikografskog zavoda M. Krleža. Važno je napomenuti, kako je vidljivo na Slici 2, da su pregledni zapisi iz NSK, ISNI (International Standard Name Identifier) i VIAF povezani i dostupni u drugim knjižnicama. Prikazani primjer je Knjižnica HAZU, a dostupni su i na portalu Vizbi.UNIZG. Skupni katalog Metel i njegova Digitalna knjižnica povezani su s Wikipedijom i Wikimedia. Navede-

ne povezanosti s provjerenim i sigurnim nacionalnim i međunarodnim identifikatorima i metapodacima osiguravaju korisnicima nesmetano pretraživanje imena osobe prema hrvatskim i latinskim varijantama imena i prezimena.

Grafikon 2. Udio digitalne građe u pojedinim knjižnicama, skupnim katalozima i agregacijskim portalima. Legenda: NSK (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu), HAZU-ZG (Knjižnica HAZU u Zagrebu), KGZ-ZG (Knjižnice grada Zagreba), Vizbi.UNIZG (Virtualne zbirke Sveučilišta u Zagrebu), Zna.hr (agregacijski portal Znameniti.hr knjižnica partnera na projektu), Euro.eu (Europeana.eu agregacijski portal knjižnica EU), Manuscri. (Manuscriptorium.com digitalna knjižnica pisane kulturne baštine knjižnica partnera na projektu), IF-ZG (Knjižnica Instituta za filozofiju), Zk-ZD (Znanstvena knjižnica u Zadru), Zk-DU (Znanstvena knjižnica u Dubrovniku), Sku. CROLIST (Skupni katalog Crolist, knjižnica korisnica sustava CROLIST), Grad.K.Ši (Gradska knjižnica Šibenik), Sk. Kat Metel (Skupni katalog Metel knjižnica korisnica sustava Metel).

Na digitalnim portalima knjižnica tražili su se i dodatni sadržaji poput virtualnih izložbi. Pronađene su četiri virtualne izložbe i to o F. Vrančiću, M. Maruliću, R. Boškoviću i M. Vlačiću Iliriku, koje se nalaze u Digitalnoj knjižnici NSK. Brojčana zatupljenost digitalnih djela i virtualnih izložbi, tj. vidljivost pojedinog humaniste i filozofa u knjižnicama i portalima prikazana je na Grafikonu 1, a rezultati ukazuju da

je najbolja vidljivost R. Boškovića, M. Marulića, Fausta Vrančića, ali i novijih filozofa Đ. Arnolda, F. Markovića i A. Bazale.

Grafikon 2 prikazuje brojčane rezultate digitalne građe u pojedinim knjižnicama, skupnim katalozima i agregacijskim portalima. Izdava se portal Europeana.eu, koji ima najveći broj zastupljenih hrvatskih humanista – ukupno 23. Razlog tome jest što velike europske knjižnice dostavljaju metapodatke u Europeanu.eu. To također govori o značaju naših hrvatskih humanista-latinista. Hrvatske knjižnice koje dostavljaju podatke u Europeanu.eu su NSK i Knjižnica HAZU. Na primjeru F. Petrića, koji je dostupan u Europeani.eu, a nije zastupljen u niti jednoj nacionalnoj digitalnoj knjižnici ili portalu, možemo vidjeti ovu pojavu.

Na ovom mjestu valja istaknuti Institut za filozofiju koji je putem znanstvenog projekta uspio okupiti značajan broj digitalizirane građe i digitalizirati dio građe hrvatskih humanista i filozofa. Jedini problem je što je projekt prikazan u obliku popisa, bez pretraživača i mogućnosti pretrage cijelog teksta. To je korisna baza podataka koju bi s današnjim tehnološkim mogućnostima trebalo bolje iskoristiti i prikazati.

Iz podataka na Grafikonu 2 uočavamo kako knjižnice korisnice sustava CROLIST (Znanstvena knjižnica Zadar i Dubrovnik) ukupno imaju 31 jedinicu građe, ali ne prenose podatke u skupni katalog CROLIST jer se putem njegova pretraživača pronalazi samo 11 jedinica građe. Slična situacija je i s portalom Znameniti.hr, koji ima 7 jedinica građe, dok knjižnice partneri projekta (Knjižnice grada Zagreba, NSK, Knjižnica HAZU, Vizbi.UNIZG) zajedno imaju 42 jedinice, što znači da ne prenose podatke iz svojih knjižnica u zajednički agregatorski portal. To bi trebalo činiti jer svako povezivanje podataka povećava vidljivost i krajnjem korisniku olakšava put prema traženim podacima. Velika je šteta što veći broj knjižnica iz Republike Hrvatske ne šalje podatke u Europeanu.eu te što nisu partneri na portalu Manuscriptorium.com. Naime, zabilježeni rezultati na portalu Manuscriptorium.com potiču iz čeških i slovačkih knjižnica.

Rasprava

Humanizam je brzo prihvaćen na našim prostorima jer su postojali određeni preduvjeti, poput gradskih i kaptolskih škola u kojima se, uz vjersku nastavu, predavala i *studia humaniora* na latinskom jezi-

ku. Glavičić (1990, 62) navodi kako se neolatinitet kao nadogradnja stjecao sustavnim školovanjem te da nije obuhvaćao cijeli nacionalni teritorij, već je bio usmjeren na urbane sredine. Nepostojanje viših škola i sveučilišta dovelo je do toga da su tadašnji hrvatski intelektualci odlazili na školovanje u europske gradove, pri čemu se nisu odricali svog porijekla, što je važno za proučavanje hrvatskog humanizma-latinitizma u europskom kontekstu. Humanistički centri na našem prostoru uglavnom su bili smješteni duž Jadrana: Zadar, Šibenik, Trogir, Split, Istra i Kvarner, Kotor, Hvar, Korčula. S obzirom na snažnu glagoljašku tradiciju koja je prisutna u Istri i Kvarneru tijekom 15. stoljeća, humanizam se na tom prostoru razvijao sporije. Sjever Hrvatske bio je, zbog tadašnjih političkih okolnosti, usmjeren na razvoj humanizma na dvoru u Budimu (Glavičić, 1990, 62).

Bogatstvo jezika i pisama na kojima su pisana djela hrvatskih humanista čini ih višestruko zanimljivima za različita znanstvena istraživanja, ali i različite vrste korisnika. Međutim, poznato je da je stara građa obično dostupna samo u knjižnicama, arhivima ili muzejima, a često je geografski razasuta po različitim institucijama i državama, što čini njezinu dostupnost značajno otežanom. Stoga Ćurko (2009, 147) navodi prednosti suvremenih tehnologija, tj. digitalnih portala i digitalnih knjižnica, te ističe nekoliko prednosti novih tehnologija u radu znanstvenika. Među njima su istraživanje putem interneta, lakša dostupnost knjiga preko umreženih knjižnica te olakšan pristup digitaliziranim znanstvenim djelima, koje naziva novim alatima koji znanstvenicima omogućuju brži napredak u procesu istraživanja. Tehnologije su u međuvremenu značajno napredovale, a mogućnosti koje se sada pružaju istraživačima, knjižničarima i obrazovnim djelatnicima daleko su veće. No, to podrazumijeva istraživača koji razmišlja o tehnologiji i uključen je u procese njezina korištenja, ali i stvaranja, kako u procesu poučavanja, tako i u provedbi istraživanja (Žigo, Lazić, Čubrilo, 2023, 64).

Stvaranje različitih digitalnih zbirki omogućilo je pristup znanju i informacijama, što u svakom slučaju olakšava različite oblike edukacije i učenja na različitim razinama. Samo neki od primjera, poput pristupa znanstvenim člancima, enciklopedijama, knjigama, e-lektirama i raznim edukacijskim materijalima za različite uzraste, govore u prilog činjenici da je digitalizacija omogućila nove modele učenja i proučavanja, kao i novu metodologiju. Kako Tomić navodi, svjedo-

čimo promjeni paradigme koju su nam donijele digitalne tehnologije (Tomić, 2011, 21). Tomić navodi jednu od metoda digitalne humanistike – označavanje tekstova, koja se primjenjuje u analizama i istraživanjima. Digitalizirano djelo obogaćeno je bibliografskim metapodacima, ponekad poveznicom, ali i nekim tehnološkim mogućnostima, poput mogućnosti pretraživanja riječi iz teksta, usporedbe tekstova originala i transliteracije, pomicanja i zumiranja slike, njene rotacije, kontrasta itd. (Tomić, 2011, 23). Sve navedeno omogućuje preglednik Miradora, koji omogućava preuzimanje digitalnog sadržaja, listanje, prikaz metapodataka, kao i mogućnost uspoređivanja slika. Sa znanstvenog stajališta, Miradora ostvaruje san znanstvenika pri istraživanju (Zundert, 2018). Mogućnosti mrežnog sustava International Image Interoperability Framework (IIIF), koji je na otvorenom kodu, značajne su jer omogućavaju povezivanje različitih sustava, pružaju informacije o strukturi i rasporedu slike ili skeniranog objekta, uključuju metapodatke, a digitalizirani materijal na standardiziran način prikazuju i objavljuju, pa čak i na agregacijskom portalu Europeana.eu (Dongen, 2019). Upravo dio istraženih hrvatskih digitalnih knjižnica, koje su na sustavu Indigo (NSK, HAZU, KZG, Znanstvene knjižnice u Zadru i Dubrovniku, portali Znameniti.hr i Vizbi.UNIZG), imaju gore navedene mogućnosti sustava Miradora i IIIF, koji su instalirani na pretraživaču i pregledniku korisničkog sučelja.

Digitaliziranu građu moguće je koristiti u nastavi, jer ona omogućuje raznolikost u primjeni obrazovnih metoda i povećava kreativnost u predstavljanju građe korisnicima. Jedan oblik kreativnog korištenja digitalizirane građe s ciljem predstavljanja kulturne baštine, popularizacije znanosti i daljnje primjene, su virtualne izložbe. Za razliku od digitalnih zbirki koje su zrcalo fizičkih zbirki, virtualne izložbe su digitalni proizvod koji nastaje iz digitalnih zbirki i ne smiju se poistovjećivati; to su dva različita produkta digitalizacije (Dumitrescu, Lepadatu, Cuiera, 2014). Virtualni koncept omogućuje povezivanje više digitalnih zbirki kako bi se stvorila smislena cjelina koja se može prezentirati. Stoga je svrha virtualnih izložbi prikazivanje digitalnih cjelina, obično tematski povezanih. Virtualne izložbe naglašavaju koncept priče te se podaci interpretiraju i vrednuju u određenom digitalno kreiranom kontekstu koji, kao multimedijски hipertekst, omogućuje simultanu percepciju različitih relacijskih polja, slika, teksta, videa i slično. Time otvaraju

mogućnost jedinstvene interpretacije i vrednovanja građe (Vlašić-Jurić, Perkec, 2018, 561–562). Osim vizualnih digitalnih objekata, virtualne izložbe sadrže metapodatke digitalnog sadržaja, ali i tekstualne informacije o sadržaju ili temi s kojom su povezane. Kretanje unutar sadržaja je interaktivno, a informacije su organizirane po kategorijama. Virtualne izložbe imaju ulogu interaktivnog prenošenja znanja i informacija. Ne iziskuju velike troškove, nisu vremenski ni prostorno ograničene, mogu im pristupiti brojni korisnici, a sadržaj je moguće oblikovati u raznim formatima, umrežiti različite izvore i učiniti ih interaktivnima. Također, one predstavljaju podršku cjeloživotnom učenju. Šojat-Bikić (2010, 99–100) zaključuje da korištenjem virtualnih izložbi cjeloživotno učenje postaje dostupno neovisno o vremenu i mjestu. Kako bi virtualne izložbe bile jedinstvene, potrebno je koristiti različite formate, inovativnost u stvarnoj izložbi, nov način prezentiranja te maštovit angažman korisnika.

Zaključak

Prema podacima prikupljenima tijekom istraživanja, u najvećem broju slučajeva knjižnice posjeduju analognu i digitalnu građu 31 hrvatskog humanista i filozofa. Usporedbom analognih i digitalnih kataloga uočava se kako djela hrvatskih humanista i filozofa u knjižnicama na području Republike Hrvatske još uvijek nisu u potpunosti digitalizirana. Za digitalizaciju tih djela nisu stvoreni svi povoljni uvjeti. Interes istraživača i knjižničara nije usmjeren u istom smjeru. Uočava se da skupni katalog Crolist i portal Znameniti.hr nisu u potpunosti ostvarili svoje ciljeve, a to je okupljanje i prezentacija građe knjižnica unutar sustava. Tijekom postupka pretraživanja, izuzetno važnima su se pokazali normirani metapodaci osoba u preglednim zapisima, koji omogućuju lakše pretraživanje u bilo kojem katalogu knjižnica i portalu te omogućuju okupljanje svih djela jednog autora. To omogućuje stvaranje jedinstvene nacionalne baze osobnih imena povezane s međunarodnim bazama podataka.

Istraživanje je ukazalo na značaj hrvatskih humanista i filozofa u širem europskom kontekstu, jer je veliki udio hrvatskih humanista prisutan na portalu Europeana.eu, što znači njihovu prisutnost u digitalnim knjižnicama diljem Europske Unije. U hrvatskim knjižnicama i porta-

lima najviše su zastupljeni M. Marulić, F. Vrančić i R. J. Bošković. Na to je utjecala suradnja znanstvenika i knjižnica u popularizaciji znanosti, pri čemu su se prilikom obilježavanja obljetnica rođenja ili smrti tih autora digitalizirale knjige i priređivale virtualne izložbe. Vidljiv je pomak u digitalizaciji djela filozofa iz druge polovice 19. i početka 20. stoljeća, poput Đ. Arnolda, F. Markovića i A. Bazale.

Tehnologije su omogućile nove usluge i nove metode istraživanja, stoga bi se knjižnice u suradnji s istraživačima trebale više potruditi u prezentaciji hrvatskih humanista i filozofa kroz veću zajedničku tematsku cjelinu. Takva sustavna i planirana digitalna zbirka hrvatskih humanista i filozofa imala bi višestruku primjenu, vjerujemo, i u sustavu obrazovanja. Osim znanstvenih istraživanja, važna nam je popularizacija znanosti, što ističe i radna grupa Europeana (Europeana Education Community) u svojim studijama o korištenju digitalnih resursa u obrazovanju (lekcije, čitanje, igre, kvizovi, virtualne izložbe), a koje su stvorile knjižnice, arhivi i muzeji. Na temelju toga provode se istraživanja i utvrđuje se važnost daljnjeg korištenja digitalnih objekata u kreativnim industrijama, ali i u sustavu obrazovanja. Značajan alat kojim su knjižničari omogućili lakšu pretragu i pristup svim korisnicima su jedinstveni pregledni zapisi o osobama/autorima na svjetskoj razini.

Literatura

- Borgman, Christine L. (2002), *Od Gutenbergova izuma do globalnog informacijskog povezivanja: pristup informaciji u umreženom svijetu*. Lokve: Naklada Benja; Zadar: Gradska knjižnica.
- Ćirić, Josip; Jadrešin, Maja (2018), »Recepcija hrvatskih filozofa i digitalna humanistika«, *Sic: časopis za književnost, kulturu i književno prevođenje* 8(2). <https://doi.org/10.15291/sic/2.8.lc.2>
- Ćurko, Bruno (2009), »Prisutnost Jurja Dragišića u digitalnom svijetu«, *Cris* 11(1), str. 144–155.
- Dumitrescu, Gabriela; Lepadatu, Cornel; Cuirea, Cristian (2014), »Creating virtual exhibitions for educational and cultural development«, *Informatica Economica* 18(1), str. 102–110. <https://doi.org/10.12948/issn14531305/18.1.2014.09>
- Glavičić, Branimir (1990), »Hrvatski latinisti-humanisti na razmeđu XV/XVI. stoljeća«, *Senjski zbornik* 17, str. 61–68.
- Hrvatski latinizam*. Wikipedija slobodna enciklopedija. Dostupno na: https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatski_latinizam (22. 12. 2021.).

- Klarin Zadravec, Sofija (2020), »Digitalna knjižnica: okruženje i konceptualne promjene«, u: Katić, Tinka; Tomašević, Nives (ur.), *Mirna Willer Festschrift*, Zadar: Sveučilište u Zadru, str. 347–363.
- Kramarić, Martina (2018), »Ususret novim pristupima u objavljivanju stare pisane građe: od tiska do digitalne knjižnice Manuscriptorium«, *@rhivi* 4, str. 23–24.
- Lemić, Vlatka; Koraljka Kuzman Šlogar (2019), »Tematski portali Znameniti.hr i EminentPeople.eu – izazovi i perspektive virtualnoga umrežavanja digitalnih repozitorija«, *Studia lexicographica* 13(24), str. 173–189. <https://doi.org/10.33604/sl.13.24.6>
- Martinić Jerčić, Marin (2015), »*Flaciana* (1548–1551) u digitalnim knjižnicama«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 41/2(82), str. 435–463.
- Šojat-Bikić, Maja (2006), »Baštinski pristup digitalizaciji povijesnih novina: od povijesnih novina do digitalne zbirke sadržaja«, *Medijska istraživanja* 12(2), str. 19–40. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/22984> (22. 12. 2021.)
- Šojat-Bikić, Maja (2010), »Virtualne izložbe: Meštrović u Kaštelima i neidentificirani muzejski objekti (NMO) u kiberprostoru«, *Muzejska teorija i praksa* 41(1–4), str. 98–107. <https://doi.org/10.1179/174329510X12646114289662>
- Tomić, Marijana (2011), »Stara i rijetka građa u digitalno doba: je li povjesničarima knjige dovoljan bibliografski opis?«, *Čitalište* 18, str. 21–24.
- Van Dongen, Win (2020), »International Image Interoperability Framework (IIIF): nove mogućnosti za arhive«, *@rhiv* 7, str. 6–8.
- Van Zundert, Joris (2018), »On not writing a review about Mirador: Mirador, IIIF, and the epistemological gains of distributed digital scholarly resources«, *Digital Medievalist* 11(1)5, str. 1–48, <https://doi.org/10.16995/dm.78>
- Vlašić Jurić, Vesna; Perkec, Marija (2018), »Povezivanje digitalnih podataka iz distribuiranih izvorna na primjeru izgradnje virtualne izložbe Crteži Huga Conrada von Hötzendorfa«, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 61(1), str. 555–572. <https://doi.org/10.30754/vbh.61.1.643>
- Žigo, Iva Rosanda; Lazić, Nikolaj; Čubrilo, Mirko (2023), *Digitalna humanistika: neka viđenja*, Koprivnica: Sveučilište Sjever.
- Živković, Daniela; Horvat, Aleksandra (2022), *Rječnik hrvatskog knjižničarskog nazivlja* (2022), Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

CROATIAN HUMANISTS, EXPLORERS OF NEW WORLDS: FROM BOOK TO BYTE

Tatijana Petrić

Digital libraries constitute a significant subject of interest among researchers in the field of digital humanities. They must respond to the growing expectations and demands of both researchers and the broader user community, who are increasingly

becoming active participants in the development of digital library systems. Through the application of digital technologies, portal presentations, and virtual exhibitions, libraries have innovatively reaffirmed scientific and cultural heritage. The focus of this paper is Croatian humanists and philosophers, specifically the presence of their digitized works in libraries. Analog and digital catalogs of 13 libraries and various platforms were searched to determine the availability of these works. The results indicate the extent to which Croatian humanists and philosophers are represented in digital libraries and aggregated national and international portals. The analysis also highlights the latest technological achievements implemented by libraries, introducing new opportunities within digital humanities. In conclusion, the paper discusses the manner in which libraries adapt the scientific and cultural heritage of Croatian humanists and philosophers, providing access to original works, reproductions, and scientific articles, and explores their role in popularizing science.

Keywords: *Croatian humanists; Croatian philosophers; digital libraries; virtual exhibitions*